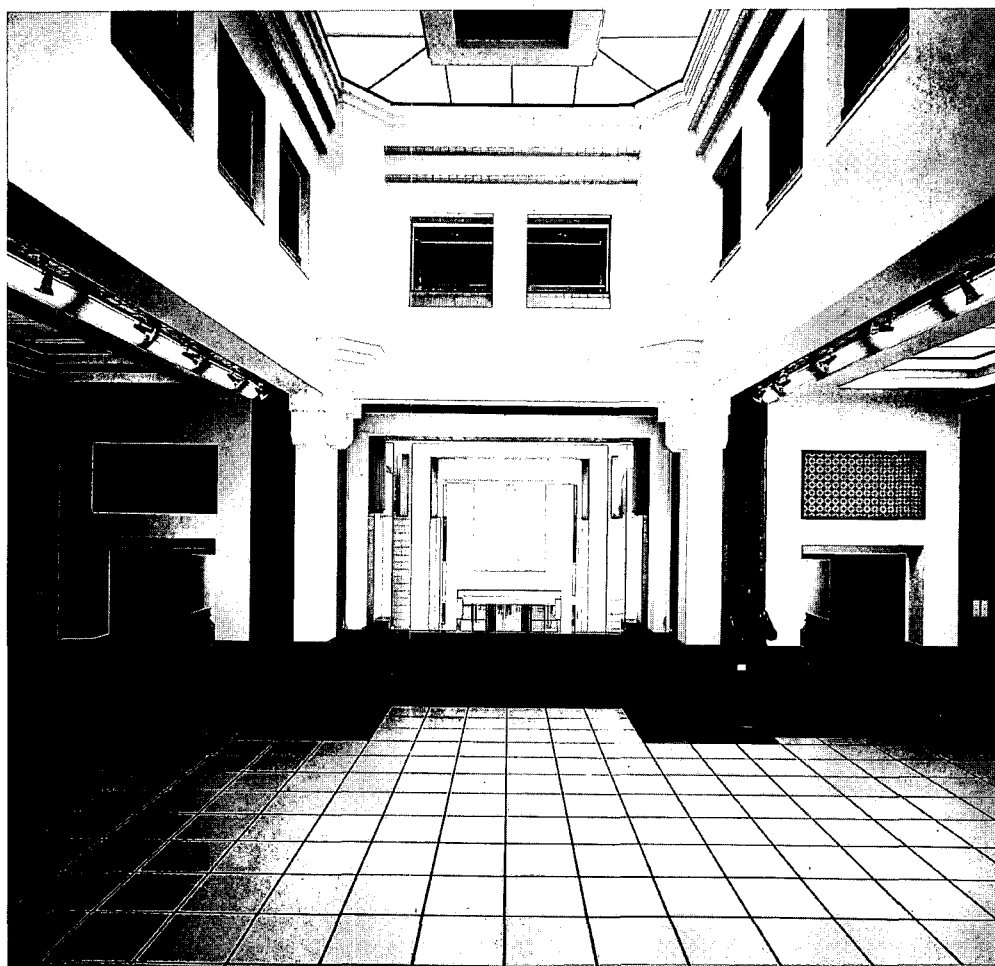

Haags gemeentemuseum van Berlage van binnen bekeken

Het interieur van de centrale hal blijft geheel in Berlagiaanse stijl gehandhaafd.

Toen in de zomer van 1933 het gebouw van het Haags Gemeentemuseum zijn voltooiing naderde, liet H.P. Berlage aan de gemeente 's-Gravenhage weten het gebouw te beschouwen als de kroon op zijn 'levensarbeid als bouwmeester'. Met deze uitspraak legde Berlage een grote verantwoordelijkheid voor de toekomst op de schouders van de gemeente Den Haag. Berlage was op dat moment de meest bekende architect van Nederland. Hij had spraakmakende gebouwen ontworpen zoals de Beurs te Amsterdam en het jacht-slot Sint Hubertus voor de familie Kröller-Muller te Otterloo en bovendien reikte zijn roem tot ver over de grenzen.

In 1933 had Berlage de respectabele leeftijd van 77 jaar bereikt, 14 jaar nadat hem de opdracht voor het museum was verstrekt. Om die reden realiseerde hij zich maar al te goed dat tussen droom en daad wetten en praktische bezwaren staan. En daarom herhaalde hij een voorwaarde die hij reeds eerder aan de gemeente gesteld had: mocht hijzelf niet in staat zijn de bouw in zijn geheel te begeleiden dan moest een andere architect, namelijk zijn schoonzoon *Emil E. Strasser*, het gebouw in zijn geest voltooien. Toen het museum op 1 mei 1935 uiteindelijk geopend werd, ontbrak Berlage bij deze feestelijke gebeurtenis. Op 12 augustus 1934 was de architect in zijn woonhuis te Den Haag overleden.¹

Ingenieuze oplossingen

Nu ruim 60 jaar later neemt de gemeente Den Haag haar verantwoordelijkheid ten aanzien van het gebouw. Het Gemeentemuseum wordt momenteel grondig gerenoveerd. De vele aanpassingen die aan het gebouw door de jaren heen aangebracht werden, worden verwijderd: het gebouw wordt weer in de geest van Berlage teruggebracht.

Tijdens de ontwerp-fase van het museum kwamen de architect en *Hendrik Enno van Gelder* (1876-1960), de beoogde directeur van het museum, allerlei vraagstukken tegen met betrekking tot de verlichting en de klimaatbeheersing van de kunstwerken. Vragen waarop de antwoorden toen nog niet altijd duidelijk geformuleerd konden worden. De oplossingen die voor deze vraagstukken gevonden moesten worden, werden in veel gevallen door het nemen van experimenten gevonden. Het is zeer boeiend te zien dat de door Berlage gevonden oplossingen zelfs na 62 jaar toch de beste blijken te zijn geweest voor het museum. Daarom wordt de oorspronkelijke installatie tot klimaatbeheersing nu weer operationeel gemaakt en ook het ingenieuze mechaniek van lichttoevoer zal weer in ere worden hersteld. Dit betekent echter niet dat volledig naar de oorspronkelijke toestand van de jaren '30 teruggekeerd kan worden. Zowel de nutsbedrijven als de brandweer stellen tegenwoordig zwaardere eisen en de inzichten over de conservering van kunstwerken zijn inmiddels ingrijpend veranderd.

Ook op bouwkundig gebied zal het interieur onder handen worden genomen, zij het niet zo ingrijpend als het exterieur. Een aardig voorbeeld van de restauratie aan de buitenzijde zijn de werkzaamheden aan de muurvlakken. Eén van de meest opvallende kenmerken van het gebouw is de gele kleur van de toegepaste baksteen. Berlage heeft hiermee een zuiver esthetisch doel nagestreefd. Het dragende

deel van de constructie van het gebouw wordt immers gevormd door een skelet van beton. Om te laten uitkomen dat de baksteen niet draagt, zijn de stenen gemetseld als een vlechtwerk of in een ander ongewoon metselverband. Voor de bakstenen die nu vervangen dienen te worden is een opdracht verstrekt aan een fabrikant te Echt die op een ambachtelijk wijze de gele steen vervaardigt. In totaal zijn 104.526 stenen besteld, waaronder 126 profielstenen die speciaal door een oudere werknemer van de fabriek met de hand worden gevormd.

Hardnekkige lekkages

Een gedeelde verantwoordelijkheid tussen de restauratie van het ex- en interieur betreft die van het dak. De verschillende daken verkeerden over het algemeen in een slechte staat. De stalen draagconstructie van de glaskappen op het dak was eveneens gedeeltelijk beschadigd en diende snel vervangen te worden. De vele glasbreuken die veroorzaakt zijn door de temperatuurwerking op het staal hebben hardnekkige lekkages tot gevolg gehad. Met name de plafonds van de tentoonstellingszalen zijn door vocht aangetast, met scheurvorming als resultaat. Hierdoor liep ook de bijzondere lichttoetredingsconstructie (bestaande uit horizontale rijen wit geschilderde metalen blinden) waarmee de lichtinval mechanisch geregeld kan worden, schade op. De lekkages vormden een ernstige bedreiging voor de kunstvoorwerpen en werden tot de belangrijkste bron van het voortschrijdend verval van het gebouw gerekend. Onder leiding van *Jan Nies*, projectleider van de restauratie, zijn de kappen gedeeltelijk vervangen en van een UV-werende glassoort voorzien. Toen dit probleem van de lekkages opgelost was, kon men zich aan de restauratie van het interieur wijden. De op grote schaal in het interieur toegepaste tegels bijvoorbeeld bleken op veel plaatsen los te zitten. 'Verleden week zijn plotseling enkele tegels in de centrale hal spontaan naar beneden gevallen' zegt Nies terwijl hij op een gapend gat in de muur wijst. Omdat de tegels een belangrijk deel van het monumentale karakter van het interieur bepalen, is ervoor gekozen om alleen daar de tegels te vervangen waar de beschadigingen afbreuk doen aan de monumentale verschijningsvorm. Ook de wand- en vloerafdekkingen vertoonden een groot aantal gebreken (de houten wandafwerking in de bovenzalen die in de jaren '80 aangebracht werden, zaten vol scheuren) voornamelijk als gevolg van veroudering, vochtschade en verkeerd toegepast materiaalgebruik. Het beoogde herstel aan de technische installatie zou echter onvermijdelijk grootschalige verslechtering van de wanden tot gevolg hebben. Daarom is ervoor gekozen om tijdens de restauratie de voorzetwanden niet te laten terugkeren, maar in plaats daarvan de oorspronkelijke muren te voorzien van pleister-

Een van de vijf stijlkamers in het Haags Gemeentemuseum, de Chinese kamer.

Exterieur van het Haags Gemeentemuseum.

werk. De originele lambrizing die nog in twee zalen aanwezig is zal waarschijnlijk gehandhaafd blijven. Het ligt in de bedoeling om de twee zalen in hun geheel terug te brengen in de oorspronkelijke staat zoals Berlage ze ontworpen heeft.

De stijlkamers en de nieuwe kostuumafdeling

Een aparte status in de gehele restauratie wordt ingenomen door de vijf stijlkamers ingebouwd in de hoeken van het museum. De kamers worden geheel ontmanteld zodat alle losse onderdelen zorgvuldige schoongemaakt en hersteld kunnen worden door werknemers van het museum zelf. Volgens *T. Eliëns*, hoofdconservator kunstnijverheid, zijn de stijlkamers in het museum uniek voor Nederland. Op één kamer na zijn de afzonderlijke inrichtingen ieder in hun geheel uit één specifieke woning afkomstig. De meest bekende kamer is de 'Dijsselhofkamer' uit 1896, afkomstig uit de Amsterdamse woning van *dr. W. van Hoorn*. Deze inrichting mag zich de eerste museale stijlkamer met Nieuwe Kunst in Nederland noemen. Tijdens de restauratie wordt ook een geheel nieuw element aan het gebouw toegevoegd. Door de gemeente Den Haag werd besloten een kelderuitbreiding te realiseren voor de huisvesting van de kostuumcollectie. Helaas had de gemeente alleen geld over voor de bouw van het casco bestaande uit een lege,

kale betonnen kelderbak zonder enige afwerking en zonder technische installaties. Het museum probeert nu met een sponsoractie de ontbrekende 2,4 miljoen gulden te verwerven om de ruimte te kunnen laten afwerken tot een volwaardige expositieruimte. De aanleg van het casco is overigens een staaltje van moderne ingenieurskunde. Om het museum zoveel mogelijk te ontzien is besloten om op een trillingsvrije wijze damwanden in de grond te plaatsen. Tijdens het graven werd het opkomende grondwater juist niet weggepompt, om verzakking van het gebouw te voorkomen. Het beton is daarna onder water gestort. Het gebouw is werkelijk een pioniersgebouw vindt Nies. Met respect voor het ontwerp wordt naar oplossingen gezocht die het gebouw de minste schade toe zullen brengen; de constructie van de kostuumafdeling en de installatie van luchtverseringskanalen zijn daar voorbeelden van. De ketelruimte aan de achterzijde van het gebouw zal door het aansluiten van het museum op de stadsverwarming haar functie verliezen. Het is tekenend voor het ingenieursbureau van Nies dat direct gezocht werd naar een nieuwe functie voor de loze ruimte. Zo zullen de schoorstenen voortaan schone lucht innemen voor de ventilatie en zal door een overkapping van de binnenruimte van het ketelhuis extra ruimte ontstaan voor de werkplaatsen.

Eer het god'lijk licht

Goed beschouwd wordt het interieur van het Haags Gemeentemuseum, op twee monumentale kunstwerken na, geheel bepaald door de opeenvolging van verschillende ruimten en door de toepassing van de bouwmaterialen beton, baksteen, glas en tegels. Van de twee kunstwerken bevindt zich het kleinste kunstwerk bij de ingang van het museum. Het stelt de stedemaagd met het wapen van Den Haag voor en is gemaakt door *Johann C. Altorf*. In de grote centrale hal werd het door *Willem van Konijnenburg* ontworpen zinnebeeldige reliëf in kalksteen met de tekst Eer het god'lijk licht in d'openbaring van de kunst aangebracht. De rest van het gebouw is pure ruimtelijke poëzie. Het mag duidelijk zijn dat na de restauratie het museum weer open zal staan voor de vele bezoekers die de schepping van Berlage weer in al haar eenvoud kunnen beleven en zich weer in het 'goddelijk licht' van de kunst kunnen begeven.

Drs K. van Ommen is werkzaam als kunsthistoricus te Leiden.

¹ Zie voor meer informatie over Berlage en het Haags Gemeentemuseum het opnieuw uitgebrachte essay van P. Singelenberg: Het Haags Gemeentemuseum van H.P. Berlage. Haags Gemeentemuseum 1996.